

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE-FILOSOFIE
ȘCOALA DE DOCTORAT ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ

**POPULAȚIA ȚIGĂNEASCĂ A UNGARIEI ȘI
TRANSILVANIEI DE LA MIJLOCUL
SECOLULUI AL XVIII-LEA PÂNĂ LA
MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA**

Tezele disertației de doctorat

Conducător științific:

prof. univ.dr. Judit Pál

Doctorand

Pál Nagy

Cluj-Napoca, 2023

CUPRINS

1. INTRODUCERE.....	5
1.1. Circumscrierea temei.....	5
1.2. Cadrul teoretic și noțional	12
1.3. Privire asupra literaturii de specialitate și prezentarea surselor.	19
1.3.1. UNGARIA	19
1.3.2. TRANSILVANIA	24
1.4. Surse	27
1.4.1. UNGARIA	28
1.4.2. TRANSILVANIA	43
2. POLITICA FAȚĂ DE ȚIGANI ÎN SECOLELE AL XVIII și al XIX-LEA..	51
2.1. Decrete ale consiliului locumtenențial în Ungaria	52
2.2. Decrete ale Guvernului din Transilvania	70
2.3. Proiecte ale dietei din Ungaria	74
2.4. Proiecte ale dietei din Transilvania	83
2.5. „Problema țigănească și dilema modernizării	96
3. POPULAȚIA ȚIGĂNEASCĂ A UNGARIEI ÎN SECOLELE AL XVIII și al XIX-LEA.	98
3.1. Conscripții ale țiganilor în epoca Mariei Terezia și a lui Iosif II.	98
3.2. Variații ale populației țigănești în secolul al XIX-lea	102
3.3. Exemple din Ungaria, schițe regionale și locale	112
3.3.1. ÖCSÉNY	112
3.3.2. SIKLÓS.....	113
3.3.3. TIMIȘOARA	117
3.3.4. MAHALAUA DIN KISKUNFÉLEGYHÁZA	122
3.3.5. POPULAȚIA ȚIGĂNEASCĂ DIN COMITATUL SOMOGY, ÎN CURSUL SECOLELOR AL XVIII-ȘI AL XIX-LEA	125
4. POPULAȚIA ȚIGĂNEASCĂ A TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE AL XVIII și al XIX-LEA ..	132
4.1. Țiganii din Transilvania în conscripția fiscală din anul 1750 în Transilvania	137
4.2. Conscripția țiganilor din anul 1781 în Transilvania.....	141
4.3. Țiganii din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea.....	143
4.4. Scheme regionale și locale pe exemple din Transilvania.....	147
4.4.1. FĂGĂRAȘ	147
4.4.2. SCAUNUL MUREȘ ȘI TÂRGU MUREȘ	152
4.4.3. CLUJ	163
5. CATEVA PROBLEME LEGATE DE MODUL DE VIAȚĂ	168

5.1. Direcții și modalități ale migrației.....	168
5.2. Comunitatea de mendicare	177
5.3. Istorii de mendicare	179
SINTEZĂ ȘI CONCLUZII	185
SURSE ȘI LITERATURĂ DE SPECIALITATE.....	197
Surse arhivistice și manuscrise.....	197
Surse publice surse publicate	199
Literatura de specialitate	202
Apendice.....	219

Cuvinte cheie:

țigăname, modernizare, populație, conscripție, mod de viață

Scopuri, metodologie

Scopul disertației este oferirea unei perspective cuprinzătoare asupra istoriei unei populații descrisă în surse din Ungaria și Transilvania secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, sub denumirea generică de țigani. Cele trei subdomenii importante ale temei sunt: condițiile politice, sociale și economice, precum și câteva aspecte ale modului de viață specific acestora.

Intervalul cronologic examinat, se întinde din prima jumătate al secolului al XVIII-lea până spre prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu mențiunea că în cursul analizării problemelor locale și regionale fac și descrieri ale procesualității lor. De asemenea, fac incursiuni atât în trecut cât și în viitor; fără expunerea amănunțită a binecunoscutei conscripții ale țiganilor din 1893, considerând însă această conscripție ca punct de referință în demersurile mele.

Conform abordării sistemice al lui Zoltan Barany, profesor de politologie al University of Texas, analizele mele cuprind intervalul sistemelor imperiale, definind prin aceasta implicit și cadrul geografic: Regatul Ungariei, ca parte al Imperiului Habsburgic, comitatele Maramureș, Sătmăr, Bihor, Arad, și Transilvania fără Bihor.

Cercetarea și clarificarea temei din perspectiva istoriei ideilor, este un aspect important al disertației. Conducându-mă după principiile istoricității, folosesc denumirea de „țigani”, desemnând un grup distinct de oameni, conform cutumelor surselor cercetate. Privind sub aspecte istorice, la întrebarea repetitiv pusă în cercetarea asupra romilor „cine e țiganul?”, nu se poate da un răspuns exact, dar – cu toate acestea – nici nu o pot ocoli, pentru că de răspunsul dat depinde locul demersurilor mele în sistemul cercetării acestui domeniu. Nu consider ca exhaustivă nici una dintre pozițiile exprimate în cadrul dilemei grup cultural versus grup marginal. Cadrul interpretativ depinde de dimensiunea populației cercetate și de proporțiile și scara cercetării.

Totalitatea grupurilor cuprinse sub denumirea conceptuală de țigani, nu au alcătuit un popor unitar, organizat. Nici din aspectele privind strict Bazinul Carpatic, nici universal, nu putem delimita un sistem semiotic specific, omogen și definit, exhaustiv, care doar în viața țiganilor ar fi jucat un rol, și ale cărui semnificație să nu poată fi descifrată decât doar de ei. Totalitatea țigănimii din Bazinul Carpatic, nu alcătuiește un grup cultural unitar. Este vorba de

un grup marginal, al cărui istorie în acest teritoriu geografic, s-a schimbat de la o situație formată din condiții specifice, până la alunecarea spre o stare de castă inferioară.

Restrângând contextul teoretic generalizator, voi pleca de la premisa că în secolele XVIII-XIX, în Bazinul Carpatic, țiganul este acela, care apare sub această denumire în surse. Această problemă a definiției însă, nu este una prioritară. Aspectul dominant al dezvoltării tematicii mele, este o cercetare din perspectivă dublă, simultană a celor trei subdomenii: pe nivel de țară examinez tendințe și procese generale, precum și schimbarea lor; iar pe scară locală, concentrarea se face pe aspecte ale situațiilor de viață și ale activității țiganilor, modul în care apar ei în spațiile proprii, în împrejurările lor de viață. Cele două perspective de cercetare sunt legate de o metodă de analiză și critică a surselor; arătând ce concluzii pot fi trase din sursele arhivistice și din cele de altă natură, precum și cum poate fi plasată populația de țigani în cadrul derulării proceselor istorice.

Cele mai importante surse arhivistice folosite în capitolele conținând analize, se bazează pe decretele Consiliului Regal Locumtenențial al Ungariei (Magyar Királyi Helytartótanács) și ale Guberniului Transilvaniei, precum și pe conscripții, urbarii și conscripții speciale ale țiganilor. În cadrul expunerilor privind modul de viață, am folosit acte ale proceselor juridice, petiții, circulare ale poliției conținând descrieri și date ale persoanelor căutate. Dintre sursele publicate, cele mai importante au fost: conscripția contribuabililor din 1750 din Transilvania, și decrete ale dietelor Ungariei și Transilvaniei.

Cadrul politic

Jean-Pierre Liégeois, descrie politica față de țigani a statelor europene, începând din modernitatea timpurie și până în secolul al XX-lea, ca având trei tipuri: integrare, segregare, excludere. În privința Ungariei și Transilvaniei, dominantă a fost tendința de integrare, care se combina cu cea de excludere. Excluderea apărea în unele soluții preconizate de politicieni, dar nu a devenit o practică curentă, mai ales pentru că scopul general al politicii a fost intenția de a eradica acele cauze care determinau situarea țigănimii în afara societății. Ambivalența politică, începând din secolul al XVIII-lea și până în zilele noastre, poate fi identificată și în faptul că se preconizează soluții, care ar trebui să fie valabile pentru toți țiganii, în vreme ce problemele, care ar fi astfel soluționate, nu sunt caracteristice pentru toți dintre ei.

În intervalul vizat de cercetarea noastră, problema principală a fost determinarea schimbării modului lor de viață: sedentarizare, domiciliu stabil, dări, prestarea acceptabilă a unor munci. Aceste scopuri economice și sociale au fost complementate de cele morale, cu intenția de a schimba sistemul de valori și normele etice țigănești. Nu s-a găsit o soluție

politică pe termen lung. Proiectele dietei nu ajung să fie legiferate, decretele guvernamentale sunt operaționale doar parțial, rămânând însă ineficiente pe termen lung.

Începând din jumătatea secolului al XVIII-lea, în Ungaria și în Transilvania putem constata instituirea unei politici sistematice, menite să reglementeze situația acestei populații. Decretele referitoare la țigani – atât cele ale Consiliului Regal Locumtenențial cât și cele ale Guberniului Transilvaniei – pot fi interpretate în contextul scopurilor de organizare socială și al eforturilor de suplimentare ale resurselor economice disponibile. Motivația care stă în spatele lor, nu este alta, decât căutarea unui echilibru între cadrul imperial absolutist și structura diverselor categorii (stări) sociale. Scopul este integrarea, iar mijlocul definitoriu ar fi asimilarea, motivată prin intenția de civilizare, care nu însemna de fapt altceva, decât transformarea țiganilor în cetățeni utili, prin adaptarea lor la mediul social înconjurător, atât cât privește domiciliul și portul, cât și folosirea limbii. Ca validare ideologică se recurge la utilitarism, diluat ușor de o filantropie influențată de înrâurirea filosofiei morale și pedagogice a iluminismului. Această ideologie a fost pătrunsă de convingerea, că toți supușii pot fi transformați, schimbați prin educație. În vederea acestor scopuri, copiii între 2-12 ani, apoi cei de 4-10 ani, au fost smulși de lângă familiile lor, plasați în educație la alte familii, în ideea că schimbând mediul lor de socializare, se vor schimba ei înșiși, devenind diferiți ca adulți. Cu decenii mai târziu, acești copii apar în surse ca adulți traumatizați, pierduți, fără conștiința unei identități, acaparați de subculturi. Programul s-a dovedit deci, a fi un eșec.

Apare încă în secolul al XVI-lea, dar se cristalizează în surse, mai ales în secolul al XVII-lea un sistem categorial dublu: caracterizarea și luarea în evidență a țigănimii ca gens/natio și ca conditio/professio. Cu alte cuvinte, în surse, apar simultan ca națiune și ca stare socială (ocupațională). Dintre sursele consultate, găsim în decretele guvernamentale începând din anii 1780, decizii, care acordă posibilitatea administrativă de transmutare a țiganilor, în rândul celor care nu sunt considerați țigani. Pretorul plasei Szendrő al comitatului Borsod, a menționat în cadrul raportului despre conscripția țiganilor, că a transferat patru familii de țigani din localitatea Vámos - care duc un mod de viață demn, cu domiciliul stabil și ordonat – în rândul celorlalți locuitori.

Pentru o corectă interpretare a politicii decretelor în cauză, trebuie să avem în vedere faptul, că o clasificare a țiganilor dintr-o perspectivă actuală pare un demers simplu, dar pentru cei din epoca respectivă, era destul de dificilă. Ca dovadă, putem aminti faptul că în cursul conscripției populației din Transilvania, comandamentul militar central, într-o decizie din 28 februarie 1785, a dat instrucțiuni detaliate despre înregistrarea țiganilor. Conform acestor instrucțiuni, înregistrarea lor s-a făcut în rubricile rezervate statusului social, ca țărani,

meșteșugari, zlătari etc., iar faptul că erau țigani, se înregistra în rubrica pentru mențiuni. Această practică nu a devenit însă una uzuală. Pe de o parte, se făceau și conscripții separate, care îi vizau doar pe ei, și în care acest fapt era prioritar – ca în 1781, cu prilejul conscripției țiganilor din Transilvania. Pe de altă parte însă, aceste două criterii, descrise mai sus, s-au suprapus de multe ori în cazul unor conscripții ale plătitorilor de dări, iar criteriile de înregistrare nu erau consecvente nici în cadrul aceleiași conscripții – așa cum s-a întâmplat în cazul conscripției contribuabililor fiscali transilvăneni din 1750.

În decursul primei părți a secolului XIX, în cadrul unor abordări ale problemei, în comitetele permanente ale dietelor s-au născut puncte de vedere noi, recunoașteri ale faptului că amestecul exagerat în viața interioară a comunității țigănești este o greșeală, iar multe decizii luate anterior, sunt nerealizabile. Disfuncțiile, disproporțiile constatate sunt de natură structurală, ele își au originea în diferențele economice și demografice. Se formulează noi modalități de soluționare a problemelor, fără ca ele să fie transpuse în realitate. De exemplu, mai ales în Transilvania, se întrezărește ideea de dispunere proporțională în teritoriu a populației țigănești, utilizarea lor ca un fel de clasă suplimentară de meșteșugari.

În secolul al XVIII-lea, statul absolutist dorește o modernizare în cadrul imperial, iar instituțiile legiferatoare și moșierimea se străduiau să mențină situația favorabilă intereselor lor (doresc menținerea pe mai departe ale beneficiilor câștigate în urma folosirii puterii de muncă a țiganilor), punând obstacole în calea unei reglementări general valabile, unitare.

În secolul al XIX-lea, politica guvernamentală se restrânge la reglementarea eliberării pașapoartelor, în condițiile în care există pe mai departe interesele contradictorii. Intențiile de modernizare apar acum în politica dusă de comitate, iar în Transilvania sunt puse – oarecum superficial – în dieta din anii 1841-1843.

Problema cheie în epoca reformistă, este locul țigănimii în procesul de formare a burgheziei, iar în fundal apare (e adevărat, cu mai mică importanță față de alte dileme ale epocii), conflictul între imperiu și modernizarea de tipul statelor naționale. Se acutizează într-o măsură din ce în ce mai accentuată și tensiunile sociale, se pune și problema asistenței sociale. În noile condiții sociale ivite la sfârșitul secolului al XIX-lea, se pune întrebarea dacă statul liberal va putea soluționa situația țigănimii, fără amestecul drastic în viața lor? Această problemă a fost intens dezbătută de politicieni și actori ai vieții economice, cu prilejul “anchetei țigănești”, convocată de prim-ministrul Kálmán Széll, în anul 1902 - fără să se ajungă însă la un rezultat rezonabil.

Populația țigănească

În Ungaria, încă din anul 1758, s-au făcut – în mod sistematic – conscripții ale țiganilor. Dintre acestea, dispunem de totalizări pe țară de la începuturile anilor 1780. În anul respectiv, numărul țiganilor în Ungaria și Croația era de 50-60 de mii, ceea ce înseamnă, că nu atingeau încă nici 1% din totalul populației. S-au înregistrat în anul 1780, 12348 țigani, cap de familie. Situația socială a acestora era: iobagi 3,7 %, jeler 96,3 %. Situația ocupațională: fierari:47 %, lăutari 11,3 %, zilieri: 39,6 %, cerșetori: 1,9 %. În această conscripție, figurează populația sedentară, care locuia în case, și ale căror situație juridică se aseamănă cu situația jelerilor celor mai săraci, aparținând straturilor sociale înregistrate.

În conscripția fiscală a Transilvaniei din anul 1750, în 2117 de localități au fost înregistrați 1997 țigani plătitori de dări, ceea ce însumează 1,2 % din totalul populației plătitoare de dări. Înmulțit cu un multiplicator de 4,5, dă o populație de aproximativ 9 mii de capete. Acest număr nu corespunde cu totalul populației țigănești, deoarece nu conține numărul celor *fiscalizați*, care sunt sub jurisdicția trezoreriei, lipsesc din ea și țiganii nomazi, numărul celor neconsemnați este estimat - mai ales de Lucas Joseph Marienburg în 1813, dar și de mulți alți autori de statistici și cronicari din epocă - la jumătatea populației țiganilor din Transilvania. Dintre comitate, cei mai mulți țigani trăiau în Turda și Târnavă-Mică, cei mai puțini la număr erau în Alba de Sus. În Secuime, cei mai mulți sunt în Scaunul Mureș (3,9 %), cei mai puțini se găsesc în Scaunul Ciuc. Pe teritoriile săsești, au fost consemnați cei mai mulți țigani în Scaunul Sibiu, iar cei mai puțini au fost numărați în Scaunul Sebeș. Consultând actele privitoare la proprietăți agricole, care oferă perspective de secole asupra deținătorilor lor, putem conchide că pământurile agricole, aflate în folosința țiganilor sunt de-a dreptul ne semnificative. Din contrariu, proporția țiganilor meșteșugari este însă de 4,3%. Meseriile cele mai răspândite sunt cele de fierari, pielari, (fabr Ferraris, șutor, cothurnarius), lăutari sunt încă puțini, iar cei mai mulți dintre țigani, nu au nicio meserie.

Chiar dacă cifrele absolute sunt destul de puțin sigure, pot demonstra din conscripțiile efectuate între 1765 și 1785, creșterea continuă a numărului țiganilor plătitori de dări. În anul 1785, sunt consemnați 9474 țigani plătitori de impozite, ceea ce înseamnă 3,1% din totalul celor impozitați, total care se ridică la 298746. Mișcarea demografică a populației țigănești nu a fost însă chiar atât de lineară, cum pare din aceste conscripții referitoare la dări. Trebuie să avem în vedere și grupurile de populație migratoare, care au trecut prin Transilvania spre Ungaria, sau, cei care, pentru a putea presta diverse meserii, au plecat spre Moldova,

Muntenia, spre Bănie, din nou în Ungaria, apoi – cum denotă și din consemnările funcționarilor care efectuau aceste recensăminte în 1788 – s-au reîntors.

Din secolul al XVII-lea, cunoaștem o singură conscripție referitoare la țigani, comandată de Guberniu, în anul 1871. Numărul capilor de familie conscriși atunci, era de 12686. Față de conscripțiile care consemnau numărul celor plătitori de dări, putem constata aici o diferență semnificativă, datorată probabil fluctuației accentuate, dar și metodologiilor diferite de consemnare a datelor. În 1871, numărul capilor de familie fiscalizați este de 2913. Cele două împreună dau o cifră de 15559 capi de familie, din care rezultă o populație de 70 de mii de oameni. Proporția țiganilor în totalul populației Transilvaniei, atingea între 4-5 %. Această proporție a fost de 5% și în anul 1893, deci de la sfârșitul secolului al XVIII-lea nu este nicio schimbare semnificativă. Țigani venind dinspre Principatele Române, au trecut prin Transilvania spre Ungaria, sau în cadrul valurilor de migrații, au plecat spre alte țări ale lumii.

Conform prelevării de date din anul 1781, dintre capii familiilor de țigani, 67% sunt sedentari, nomazi 33%. În același timp, sunt consemnați ca iobagi 86%, iar jeleri 14%. Între iobagi și sedentari, respectiv între jeleri și nomazi nu există corelație, iar nomazii nu sunt considerați ca fiind situați în afara societății. Diferența stării juridice este exact opusă celei din Ungaria. În Transilvania, proporția mai mare a iobagilor presupune o integrare mai puternică decât în Ungaria. Capii de familie au posibilitatea de a câștiga traiul în diferite moduri, pot avea aproape cincizeci de ocupații, dar dominante în viața țiganilor sunt pe mai departe meseriile de fierari, pielari, lăutari, zilieri. Față de Ungaria, numărul pantofarilor este surprinzător de mare. În Dumbrăveni, dintre capii familiilor țigănești 12 sunt fierari, 16 lăutari, 2 pielari 1 cerșetor, iar 74 zilieri. În mai multe orașe, ca Sibiu, Brașovul, Târgu Mureșul, și Clujul, începând din evul mediu și modernitatea timpurie, existau segregatumuri de tip ghetou. Începând din secolul al XVIII-lea, putem constata formarea acestor așezăminte numite “*orașe țigănești*”, iar în cadrul dezvoltării orașelor petrecută în cursul secolului al XIX-lea, au apărut colonii ca “Örkő” (Sfântu Gheorghe) și „Budvár” (Odorheiu Secuiesc).

La începutul anilor 1780, totalul populației țigănești din Ungaria și Transilvania poate fi estimat la 120-130 mii de capete, ceea ce reprezintă 1,4-1,5% din totalul populației Ungariei istorice. În cele o sută de ani care au urmat, în continuare s-au înregistrat sporuri. În 1873, numărul țiganilor a fost de 214 mii, iar în 1893, a crescut la 280 de mii. Așadar, în cifre absolute, se constată o creștere atât în Transilvania, cât și în Ungaria, dar procesele au totuși un specific aparte: în Transilvania proporția țiganilor în totalul populației rămâne constantă, în timp ce în Ungaria ea crește. Acest specific se datorează mai multor factori: mișcărilor

demografice, schimbării statutului teritoriilor, precum și schimbărilor structurale sociale și economice.

Structura și grupurile populației țigănești

Caracteristica generală a surselor referitoare la structura și categoriile populației țigănești este confuzia, lipsa de claritate, noțiunile și diferențierile bine conturate, „clare” nu sunt calități definitorii ale lor. Apar și se manifestă, se suprapun simultan mai multe puncte de vedere: starea lor juridică, cea ocupațională și relația de dependență față de moșieri. În Ungaria împărțirea lor pe grupuri a fost mai puțin accentuată și complicată ca în Transilvania. În statutul comitatului Bereg din anul 1797, țiganii de acolo sunt separați în trei grupuri: 1/ stabiliți în case, în timpul anotimpurilor calde cutreieră satele, dar iarna se întorc la domiciliu 2/sedentari, locuitori în case, asigurându-și traiul din muncă manuală (nu toți în agricultură), crescând ca 3/ nomazii corturari. Până în anii 1880, s-a format acea clasificare în trei categorii, care este cunoscută și azi: căldărari, lingurari și lăutari (kolompár, teknős és muzsikus).

În Transilvania secolelor al XVIII-lea și al-XIX-lea, țiganii erau împărțiți în două categorii: sedentari și corturari. În viața cotidiană însă, diversitatea, multilateralitatea, varietatea grupurilor sociale era la fel de complexă în general, ca și cea ale celorlalte grupuri sociale din Transilvania.

Chiar și dieta din 1794, deosebea doar trei categorii: 1./ spălători de aur aparținând de trezorerie (zlătari), 2./ țigani fiscalizați, 3./ țigani sub jurisdicția moșierilor și comunelor.

Deceniile următoare erau caracterizate de o diferențiere importantă, oglindită și în defalcarea categoriilor. Dieta din 1841-1843 din Transilvania, într-un proiect destinat organizării situației țiganilor a definit opt categorii ale țiganilor, după situația juridică, ocupație și mod de viață: 1./ sedentari, locuitori ai satelor și orașelor, meseriași „*având un mod de viață decent*” 2./ sedentari într-un număr mai mic, țigani urbarieni, iobagi care trăiesc din muncă agrară dispunând de pământ destinat 3./ țigani care nu dispun de domiciliu stabil, dar ca slugi angajați (argați) au „*un mod de viață bine definit*” 4./ aurari (zlătari) sub dispunerea trezoreriei, sau cum „mai erau numiți: „*țigani aurari ai camerei*” 5./ corturari taxați, fiscalizați, sub jurisdicția camerei, și care trăiau mai ales din prelucrarea metalelor 6./ țigani sedentarizați doar temporar. Nu dispun de urbariu, neavând nici alte pământuri, locuiesc în colibe construite de moșieri. Slujesc „*nereglementat*” moșierul, fiind recompensați cu bunuri diverse 7./ Asemănător celor din urmă, ca și ei, sunt sub ocrotirea moșierului, prestând munci sezoniere și ocazionale; „*își schimbă des domiciliul*”. Pentru

munci de zilier sau în schimbul unei taxe modice, petrec iarna în bordeiele (hurubele) situate în pădurile moșierești, iar primăvara pleacă. 8./ țigani corturari „ care având un dezgust profund pentru muncă...trăiesc hoinărind în veci”. Se îndeletnicesc cu confecționarea sitelor și sunt spoitori.

De asemenea, tot în acest proiect al dietei, se face vorbire de faptul că moșierii și funcționarii de rang înalt, primesc sub ocrotirea lor țigani corturari, în schimbul unei chirii modice. Acest fapt duce la noi categorisiri folosite în viața cotidiană. Se vorbește de țigani ai comitelui superior, vicecomitelui, notarului principal etc.

Câteva probleme ale migrației și ale modului de viață

Între secolele al XIV-lea și al XX-lea, între Balcani și Bazinul Carpatic au avut loc – din diverse motive – mișcări continue și de intensitate variată ale populațiilor. „Migrația” țiganilor nu este specifică, ea făcând parte din procesul general al reșezării populațiilor acestor regiuni. Caracteristica generală a acestui fenomen, este mișcarea lentă în teritoriu a unor grupuri mici, iar indicele (motivul) primar ar fi căutarea unor mijloace de trai și urmărirea piețelor care le pot asigura.

Între secolele al XVII-lea și al XIX-lea, se succed cu repeziciune evenimentele care duc la reșezarea populațiilor. În același timp, începând încă din secolul al XVII-lea, găsim din ce în ce mai multe comunități stabile, familii care trăiesc în aceleași locuri de mai mult timp, având membrii care s-au născut local. Analizând numele acestor familii, ocupațiile și unele caracteristici etnografice ale lor, putem trage concluzii - doar pentru o mică parte a populației țigănești - despre apartenența la categoriile stabilite de cercetarea contemporană. În marea lor majoritate însă, aceste demersuri nu duc la rezultate valide, mai ales în cazul țiganilor din Transilvania, iar în Ungaria, în urma acestor demersuri apar - în regiunile de sud de Dunăre - grupuri care azi nici nu mai există, ca de exemplu cel al lăutarilor-geambași. O caracteristică importantă ale etapelor de dezvoltare ale grupurilor este faptul, că țiganii care se îndeletniceau cu confecționarea uneltelor din lemn (beași sau lingurari), precum și cei care se ocupau de prelucrarea metalelor (căldărari, vlahi) sunt prezenți în surse, începând din secolul al XVIII-lea, atât în Transilvania, cât și în Ungaria, așa cum denotă din descrierile modurilor prin care își câștigau traiul, cât și din numele personale folosite.

Migrația spre- și în interiorul Bazinului Carpatic are mai multe direcții 1.) la începutul secolului al XVIII-lea, probabil dinspre provinciile germane, vin „zingari germani”, în căutarea unei vieți mai bune 2.) Începând din anii 1770, din Polonia, se refugiază țigani înspre comitatele subcarpatice, probabil în intenția de a scăpa de nesiguranța creată de

împărțirea acelei țări 3.) străbătând comitatul Sătmar, vin valuri-valuri dinspre est și sud-est, grupuri de țigani, mai ales din Transilvania 4.) vin din Transilvania și din teritoriile la sud de ea, mai ales din Muntenia, prin zone militare desființate, precum și prin bănia Timiș, desființată și ea în anul 1778.

Cercetarea nuanțată ale problemelor modului de viață devine posibilă prin analiza studiilor de caz cu referință regională sau locală. Din conscripția țiganilor efectuată în circumscripția regiunii Jász kun, reiese stabilirea (sedentarizarea) și dănuirea țiganilor pe aceleași locuri. În regiunea Nagy kun, toți copiii sunt născuți local, părinții lor sunt toți originari din alte regiuni, dar tot din diverse comitate ale Ungariei: Szabolcs, Zemplén, Bihar, Heves, Borsod, Közép-Szolnok, Bereg, Abaúj, Békés, Sătmar, Csongrád, Pesta, Debretin și din regiunea Hajdú. În regiunea Jász, chiar și majoritatea adulților sunt născuți local, dar erau aici și câteva familii în care până și copiii erau născuți altundeva. Cei care nu erau de origine locală, s-au mutat aici din comitatele Heves, Békés, Pest, Nógrád, Borsod.

În epoca reformelor, după mărturia conscripției țiganilor efectuată în comitatul Veszprém în 1837, și orașul Pécs în 1846, majoritatea țiganilor erau născuți local, sau erau stabiliți local de mai multă vreme.

În Târgu Mureș, începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea, s-au stabilit familii de țigani, veniți din satele înconjurătoare. Majoritatea lor trăiau acolo și mai târziu, și în epoca reformelor, dar într-o poziție socială mult marginalizată. În Cluj, fluctuația lor a fost mai accentuată, dar din perspectiva poziției lor sociale, nu țiganii ocupau locurile cele mai nefavorabile. Din perspectiva orânduirii local-politice, linia de despărțire era trasă între civilii (cetățenii) orașului, care făceau parte din putere și ceilalți, „non-cetățeni”. Țiganii făceau parte dintre aceștia, dar erau considerați „ne-străini”, integrați, care nu constituiau niciun pericol pentru ordinea orașului, nu figurau printre „străinii”, care puneau în pericol ierarhia stabilită. Țiganii nu sunt considerați o problemă stringentă, nici străini, evreii în schimb, da.

Putem să ne întâlnim cu țiganii în varii situații de viață, ei pot fi descriși prin moduri de viață diferite, situate între două puncte distincte: libertatea nomadismului și sedentarismul. Același lucru poate fi afirmat și despre scările de valori și mentalități. O varietate specifică a modului de viață al lor reprezintă colindarea, cutreierarea din sat în sat, în cursul căreia se oferă servicii (*in surse latine numită mendicatio, în maghiară: faluzás,*). Expresia de „*mendikáció*” (mendicare) apare în sursele din secolul al XVIII-lea, desemnând o combinație specială între strategii de subzistență și varietăți de organizare de grup și forme de mobilitate. Ca atare, ea poate fi depistată până și în secolul al XVII-lea. Numesc *comunități de mendicare* grupurile care începând din primăvară și până la toamnă cutreieră satele. Nu putem afirma că

toate comunitățile de țigani ar fi făcut asta, nici măcar că această expresie ar desemna doar nomazi independenți. *Mendicarea* (cutreierarea din sat în sat și prestarea de servicii) este un numitor comun, referitor în mod egal la sedentari și la nomazi. Modurile de viață puteau varia și în interiorul aceleiași familii. Mendicarea a rămas ca atare și în epoca industrializării, însoțită fiind de modul precapitalist de valorificare a mărfurilor și a forței de muncă (Lohnwerk, Preiswerk). Valoarea de bază a modului de viață caracterizată prin cutreierare este de a obține, de a procura, „de a face rost”. Scopul acestor comunități, alcătuite mai ales din familii aflate în relații de rudenie, este de a procura bunuri necesare vieții, prin folosirea tuturor ocaziilor oferite de mediu. Norocul are în această activitate un rol simbolic special. Oricât de conștient își aleg locul unde vor face rost de bunuri, întotdeauna trebuie să se aștepte la apariția unor aspecte neprevăzute. Ca urmare, cu toții au nevoie de un mod special de gândire și comportament. În acest sens, „a se țigăni”, și adjectivul „țigănie” adică a gândi și acționa ca un țigan, nu înseamnă altceva, decât cunoașterea și folosirea eficientă a acelor abilități și practici, care permit exploatarea tuturor ocaziilor oferite de mediu.

Acest mod de viață, caracterizat prin cutreierarea sezonieră a satelor, în cursul activității lor de a-și câștiga existența, nu este unică, ea este caracteristică și altor comunități mobile (comercianți ambulanti evrei, drotari slovaci, etc.). Nu este deci o caracteristică culturală „țigănească” specifică, universală.

Începând din secolul al XVII-lea, dar mai ales în Transilvania secolului al XVIII-lea, în acele localități, în care nu s-au găsit soluții pentru o relativ exagerată creștere a populației (creșterea numărului țiganilor care practica meserii identice), țiganii s-au concentrat în mahalale țigănești („cigányváros”), crescând numărul sărmanilor, care își duceau acolo traiul în hurube, marcați de toate handicapurile mizeriei. Fenomenul intervine mai ales acolo, unde schimbările structurale ale societății și influențele migrației se întâlnesc simultan, accentuându-se reciproc. Problema s-a acutizat mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Literatura noastră de specialitate abordează această problemă doar de la începutul secolului al XX-lea, dar ea s-a declanșat - respectiv s-a reiterat - mult mai devreme. În secolul al XIX-lea, din cei care s-au rupt din societatea țărănească și din țigani, se formează lumea mahalalelor, cu o populație diversă. „*Mahalaua*” cum este numită cartierul celor sărmani...nu este un stabiliment special pentru o anumită rasă, ci este locul în care se aciuiesc straturile cele mai joase ale societății” scria în 1905 László Madarassy.

Odată cu fenomenul marginalizării, poate fi observat și opusul lui – procesul de emancipare. Scindarea caracteristică societății maghiare în ansamblul ei, a avut loc și în

cadrul populației considerată a fi țigănească. Consecințele acestui proces fac parte însă din subiectul cercetării unei alte epoci.

Concluzii

În cadrul disertației nu interpretez procesul de conviețuire a populației țigănești în sensul unei opoziții între romi și maghiari. Conviețuirea nu are o față doar duală, ci variante multiple. Populația țigănească, și celelalte populații ale Ungariei istorice, nu formau entități omogene, închise, aflate în contradicție din toate privințele unele cu altele, nici din punct de vedere social, nici din punct de vedere cultural. Cercetările mele – ca și disertația – confirmă validitatea părerii lui Thomas Acton: acele interpretări, care prezintă țigănimea ca fiind subiectul unor permanente persecuții și presiuni de asimilare – sunt superficiale. Soarta istorică a țiganilor, poate fi interpretată ca făcând parte organică din transformările sistemelor sociale europene. Sunt definatorii în acest sens, schimbările care reclamă soluții noi, și care impun apariția unor noi modele ale simbiozei.

Modelele de conviețuire sunt definite, în fiecare perioadă, de complexitatea condițiilor economice, sociale, juridico-politice, precum și de structura valorilor morale. Aceste condiții se interconectează aidoma a patru mulțimi, dintre care fiecare se suprapune parțial cu toate celelalte. Cadrul care le conține și însumează, este definirea trecutului țiganilor din Ungaria și Transilvania, ca fiind un proces de aculturație continuă.

Psihologul canadian John Widdup Barry și colaboratorii săi, diferențiază strategii ale integrării, asimilării, marginalizării, și separării ale procesului de aculturație. Dacă privim istoria Ungariei în etapele ei, atunci, analizând caracteristicile populației țigănești, putem constata simultaneitatea celor patru strategii de aculturație. Privind dinspre o perspectivă temporală mai îndelungată, putem urmări schimbarea condițiilor și procesul de modificare al interconectărilor lor. Acesta este scopul urmărit în disertația mea.